

DIN VE TOPLUM OLAYLARININ PSİKANALİZ BAKIMINDAN YORUMU

Yazan *

Mehmet TAPLAMACIOĞLU

Bilinç - altı yaşayışla ilgili olan psikanalizi, toplum ve din olayları bakımından ele almadan önce psikolojik yönden incelemek yerinde olur.

Bilinç, anlayabilme yeteneğidir. Daha uygun bir ifade ile bilinç, insanın psikolojik yaşayışını bilmiş olmasıdır. Bu yönden objektif değildir. İnsanın kendisinden ayrı bir bilinç düşünülemez. İnsanın iç bilinci benlik fikriyle ilgilidir. Gerçekte şuur veya bilinç denilen hal bir akıştan başka bir şey değildir. Bu yönden aynı olaylar karşısında aynı duyguyu duymamız kabil değildir.

Bilincin genişliğine bilinç alanı denir. Bilincin şiddeti ise seçme melekesinin bir sonucudur. İnsan bir gürültü içinde sesleri aynı şiddetle almaz. Bu gürültü içinde ilgi derecesine göre bir seçme yapar. Meselâ bir gürültü içinde birisiyle tartışmaya tutuşmuşsa tartıştığı kimsenin sesini daha iyi alır. Bundan dolayı bilinç alanının genişliği ile şiddeti ters orantılıdır.

Bilinç-altı, bilinç hayatına nazaran çok daha geniştir. Bilinç hayatı denizde bir damla ise bilinç - altı bir ummandır. Denebilir ki bilinç hayatını besleyen ve bitmez tükenmez bir zenginlik taşıyan bu bilinç-altı deposudur. Sokrat bu durumu sezerek bilinç-altı hazinesini çalıştırmaktan başka bir şey olmayan doğurtma (maïeutique) usulünü bulmuştu. Sokrat bu usülle insanların bilinç-altı deposunda mevcut olan malzeme-yi bilinç üstüne çıkarıyordu. Psikanaliz işte bu bilinç-altı alemde saklı olanları bilinç üstüne çıkarmak amacıyla kurulmuş bir bilim ve metod dizge ve düzenidir.

Psikanaliz dört çeşitli yönden ele alınır:

- 1) Ruh tababetinde belirli nevrozların bir tedavi usulüdür.
- 2) Başka türlü incelenmesi kabil olmayan bazı ruh faaliyetlerini çözümlenmeye yarar.
- 3) Psikolojide belirli bir görüşü temsil eder ve bilimsel psikolojinin bir bölümüdür.
- 4) Psikanaliz sosyolojisi denilen özel bir sosyoloji dalı ve bu türlü görüşün bir dayanağıdır.

Psikanaliz incelemelerine geçmeden önce bu disiplinle ilgili bazı terimlerin anlamını belirtmek gerekir :

Nevroz, çeşitli fizik ve ruhî belirtileri fizik faktörlere bağlı olan sinir bozukluğudur.

Psikoz, bütün belirtileri ruhî nitelikte olan ve bilinci oldukça bulanıran ruh bozukluğudur.

Psikonevroz, türlü kombinezonlar halinde hem psikolojik hem de nevrolojik belirtiler gösteren ve organik bir hastalık ve bozukluğa bağlı olmayan tepki (réaction) halleridir.

Psikanaliz doktorlukta bir tedavi usulü olarak ortaya çıkmıştır. Bedenî ve somatik bir bozukluktan ileri gelmeyen veya bu çeşit bozukluklarla pek az ilgili psikonevrozların tedavisinde bu usüle baş vurulur. Psikonevrozlardan ileri gelen belirtiler o kimsede bazı isteklerin varlığına ve bunların giderilmediğine delâlet eder. İsteklerin giderilmesi veya tatmini çoğu zaman elverişsiz ve oyalayıcıdır. Gerçekte bu istekleri fert kabul etmemiştir. Zira bu istekler fertteki din, ahlâk, ülkü, aile ve toplum düşünüş ve inanışlarıyla hiç bir suretle bağdaşmaz. Bu baskılar etkisiyle bilinç-altında gizlenen bu istekler başka şekillere bürünerek ortaya çıkarlar. Çocuğunu dermansız bir hale getirinceye kadar döven bir anne, kahramanlık peşinde koşan bir donkişot veya fazilet dersi vermeye kalkan bir yobaz gerçek istekleri gizlemeye çalışan kimselerdir. Kocamış oğlan (vieux Garçon) veya evde kalmış kart kız (vieille fille) tipleri, gösterdikleri titizlik ve davranışlarındaki kırıncılıkla, giderilmemiş istekleri açığa vururlar Şunu da söyleyelim ki bilinç altı isteklerle başka istekler arasında zamanla bir uzlaşma olur. Freud bilincin yani şuurun reddettiği isteklerin bilinç altında saklı kalmasına, BİLİNÇ ALTINA İTME adını verir. Bu hal bilincin bir savunma aracıdır. Fakat el-

verişsizdir. Çünkü itilmiş istekler yok edilmiş değildir. Bilinç altında canlı ve çalşır bir durumdadır. İtilmiş istekler nevrotik davranışlarla bir tatmin yolu arar. Bu istekler bilinç altında canlı ve hareketli olduklarından günün birinde ya aynen veya başka bir kılık altında ortaya çıkarlar. Meselâ kanlı kavgalarla sonuçlanması beklenen nevrotik gösterilerin günün birinde tezyini bir sanata, şarkıcılığa, gergef ve nakşa, dans veya spor iptilâsına döndüğü çok rastlanan örneklerdendir.

Nevrotik kimse bilinç altındaki bu itilmeden haberdar edilince anormal durum düzelir. Psikanalistlerin yaptıkları şey, bilinç altında saklı kalanları bilinç üstüne getirmekten ibarettir. Böylece bilinç altından bilince getirilen istekler normal yollarla da giderilecek ve nevrotik durumlara sebep olan aldatıcı tatmin şekillerinin önüne geçilmiş olacaktır. Fakat bu kadarı da kâfi değildir. Zira itilmiş istekler diğer isteklerle çelişik bir durumdadır. Nevrotiğin tamamen iyileşmesi için bu ki çeşit istek arasında bu uzlaşma ve bağdaşma olmalıdır. Bu ise iki şekilde gerçekleşir :

- 1) Bilinç-altından bilinç üstüne getirilen isteklerden bilinçli olarak vaz geçilir.
- 2) Bu istekler başka şekle konulur.

İkinci şekle SÜBLİMASYON adı verilir. Yalnız nevrotiklerde değil normal kimselerde de aynı davranışlara rastlanır. Onlarda da rüyalar, otomatik hareketler, dalgınlık ve benzeri isabetsiz hareketler (Actes manqués)in birer anlamı vardır. Bütün bu isabetsiz davranışlar o kimselerdeki bazı isteklerin varlığını gösterir ve onları gidermeye yarar.

Psikanalizde yalnız bir nevrotik halin değil, o kimsenin gösterdiği bütün bozuklukların çözümlenmesine dayanılır. Bu durumdaki kimsenin gördüğü rüyaların ve yaptığı isabetsiz davranışların tümü göz önünde tutulur. Bilinç altındaki isteklerin kökü insanın temel içgüdülerinin bir sonucudur. Temel iç-güdüler iki türdür: *Libido* yani cinsî içgüdü ve *saldırgan iç güdüler*..

Psikanaliz, özellikle Libido iç güdüsünü incelemiştir. Bu ise cinsî davranışların temel taşıdır. Bu iki içgüdü'nün bilinç altına itilmesi yukarıda belirttiğimiz gibi, dinî, ahlâkî, hukukî etkiler altında gerçekleşir. Bilinçteki bu isteklerle bilinç altındaki istekler devamlı çatışma ve çelişme durumundadırlar. Bilinç üstünde yer alan ülkü, isteklerin tümü

üzerinde etki yapar. Buna ise ÜSTÜN BEN (SUPER-EGO) derler. Bu ise tek yönlü değil bir çok yönlüdür .

Din ve toplum olaylarını psikoloji ile yorumlamayı bazı bilginler bir psikoloji hastalığı (Psychologisme) olarak gösterirler. Toplum ve din olaylarını psikoloji olaylarına indirme teşebbüslerinden biri de Psikanalizdir. Burada toplumsal ve dinî sayılan bir takım olaylar cinsî olaylar'a irca edilir ve onlarla izah edilir. Freud'un 1913 yılında yayınladığı Totem ve Tabu adlı eseri ilkel insan toplumlarındaki din ve toplum olaylarını psikanaliz usulü ile yorumlar. Freud, özellikle TABU kavramı üzerinde durmuştur. Freud TABU kavramı ile nevroza tutulmuş bütün hastalar için uyulması zorunlu yasaklar arasındaki benzerliklere dayanmaktadır. Her ikisinde de yani tabu ve nevrotiklikte yasaklar mutlak olup sebepleri gösterilmemiştir. Bu yasaklar, özellikle, mürdar (napâk) olan şeylere dokunmak ve onlara bulaşmak korkusundan ileri gelir. Kısacası her iki durumda da sevme ve korkma gibi ikiz ve çifte bir duyu vardır. Burada fert hem yasak olan iş ve hareketleri yapmak için şiddetli bir arzu duyar hem de suç sayılan bu eylemleri yapmaktan nefret eder. Bundan dolayı ilkel tabular arkasında her vakit bilinç altına itilmiş gizli istekler vardır. Önderin tabusu, onun imtiyazlarına herkesin gıpta etmesi, onun yerini almak istemesi ve bütün bunların bir sonucu olarak herkesin onu öldürmek arzu ve isteğinden ileri gelir. Cenaze, yeni doğmuş çocuk ve lohusa kadınlara ilişkin yasaklar, kendilerini savunmada yetersiz olanların korunması şeklinde yorumlanır. İlkel insan, savaşa katılmadan veya ava çıkmadan önce bazı çekimselliklerde bulunurdu. Bu kuvvetlerde bir tasarruf sağlamak ihtiyacından ileri gelirdi. Çünkü burada, iptidainin bir süre sonra bol bol harcayacağı enerjinin sınırlamasına baştan rıza göstermesi söz konusudur. Fücurun yasak edilmesi ve üvey annenin TABU sayılması çocukluk halinin bir ortak alanı olan fücur korkusundan kaynağını alır. *Totemizme gelince*; bu konuda Freud daha ihtiyatlı görünerek bunun büyük ölçüde çocuklarda rastlanan hayvan korkusu (Zoophobie) ile açıklanabileceğini sanmaktadır. Yazara göre bunun da esası, kılık değiştirmiş baba korkusundan başka bir şey değildir.

Totemizmin başlıca iki ana kuralı, kutsal hayvanı öldürme yasağı ve iç evlenmedir. Kollektif psikoloji ve Ben'in çözümlenmesinde Tarde'dan ilham alan Freud hipnoz yani sun'î uyku hali (Etat d'hypnose)

ile toplumsal durumu (état social) karşılaştırır. Öte yandan toplumsal durumla yığın veya kalabalık durumu (état de foule) birbirine karışmaktadır: Şöyle ki sun'î uyku âşıklık haline benzer; çünkü uyku hali de aynı şekilde Ben'le ve maddî bir şeyle sınırlıdır. Uyku hali daha fazla önlenmiş cinsi temayüllere dayanır. Burada maddî olan şey ideal Ben'in yerine konulmuş olur. Kalabalıkta (Foule) bu oluş süreci olagan üstü bir genişleme arzeder. Beraberliği sağlayan içgüdülerin mahiyeti ve maddî şeyin ideal ben yerine ikamesi bakımından halabalık hali sun'î uyku haline benzer. Fakat yığın veya kalabalıktan farklı olarak bu niteliklere bir de her ferdin diğer fertlerle benzerliği vardır. Sun'î uyku ile kollektif kurulmuş (formation collective) beşeri libidonun artakalanlarıdır. Bilindiği üzere semboller rüyalarda çok büyük bir rol oynar. Bu semboller, eleştirme sonuçlarından başka şeyler değildirlir. Bu eleştirme ise uyuyanın bilincinde gizli kalmış isteklerin açıkça ifade edilmelerine engel olur. O halde sembollerin toplum hayatındaki önemi küçümsemeyecek derecede büyüktür. Denebilir ki Totem bile klan birliğini temsil eden bir sembolden başka bir şey değildir.

Freud bir yanlısamının geleceği (L'Avenir d'une Illusion) Musa ve Tek-Tanrıcılık (Moïse et le Monothéisme) adlı son eserlerinde dinî sultayı bir nevroz sayan bir sonuca varıyor ve dinin özel bir gücü olduğuna inanıyor. Musa hikâyesinin menşeyini açıklayan tek tanrıcılık görüşü yazara göre itilmiş isteklerden geri dönülerek babanın büyüklüğünü tekrar canlandırmaktır. Sözü geçen baba totemli toplumlarda oğulları tarafından öldürülmüş olan kimsedir. Daha sonra sırasıyla kahramanlara tapınma ve çok tanrıcılık (polythéisme) gibi din sistemleri birbiri arkasından gelerek tektanrıcılığa varılmıştır.

Freud Sisteminin Eleştirilmesi :

Freud'un sistemi kollektif bu nitelikte olan toplum ve din olaylarını bireysel ve cinsel olaylar indirir. Yazar Kollektif Psikoloji adlı eserinde (sahife 86) kollektif psikolojinin ferdi psikolojiye indirilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bu türlü teşebbüslere karşı daha önce yapılan bütün takışma ve eleştirmeler burada aynen tekrarlanabilir. Freud'un kendisi bile bazı yerlerde Nevroz ile tabu arasında bir farkı kabule sürüklenmiştir ki bu çok karakteristiktir. Zira ona göre tabu bir toplumsal teşekküldür (formation sociale). Nevroz yani sinir illetine tutu-

lan bir kimse diğergam hareket eder. Kendisi kadar diğerleri için de korkar ve saygılı davranır. İlkel insan ise tersine bencildir. Yalnız kendi için korkar. Tabu olan şeye saldırma ve sataşmanın cezasız kalması, sınırlı bir tehlike duygusu yaratır. Öte yandan Freud nevrozun toplum dışı mahiyetini doğrulamaktadır. Halbuki tabuda yasak edilen temas, tek başına cinsî olan temastır. Bundan başka Freud tarafından ileri sürülen misaller kendisi tarafından o kadar keyfi o kadar gelişmiş güzel seçilmiş ve yorumlanmıştır ki insan bir çok hallerde bu açıklamayı tersine çevirmenin mümkün olup olmadığını sormak ister. Bugün baba ve babalık duygusunun cinsî ve fizyolojik bir başlangıcı olmadığı hakkında bir tereddüt ve şüphe yoktur. Baba fikrinin başlangıcı toplumsaldır. Baba mutlaka çocuğu fizyolojik ve fizik yönden dünyaya getiren kimse değildir. Baba aziz ve saygı değer bir kimsedir. Babalık sıfatı ilkel toplumlarda tanrılara, kahramanlara, önemli kişiliklere ve kutsal gibi saygı gören konuklara verilen bir ünvanıdır. Babaya babalık sıfatı aile reisi ve toplumsal bir otoriteye sahip olmak bakımından verilmiş ve uygulanmıştır.

Roger Bastide'in işaret ettiği gibi aynı şeyler semboller için de söylenebilir. Burada da toplum olaylarının cinsî olaylardan doğduğunu farzetmek boş bir iddiadır. Buna karşılık Freud'un verdiği bilgiden daha ciddi bir fikir, yazarın iddiası hilâfına, cinselin toplumsaldan ileri geldiğine bizleri inandırır.

Totemin bir timsali olan Şuringa (Churinga) ve Totemin kendisi şüphesiz cinsî yorumlara müsaittir. Fakat her ikisi de sırf bu sebeplerden dolayı cinsî bir menşe'e sahip değildirler.

Nevrozlara gelince bir çok yazarlar bunları Freud'un açıklamasından büsbütün başka bir şekilde yorumlamışlardır. Bu bilgiler nevrozları toplumsal ortamın etkisi ile açıklamaktadır. Züriç Psikanaliz Okulu ferdi psikolojiyi kollektif psikoloji ile açıklamaya yeltenmiştir. Fransa'da Dr. René Laforgue, aile nevrozunu, aile *üstün-ben*'inin etkisi ile açıklamaktadır. Yazara göre aile üstün-ben'i yani Super Ego muhtelif derecelerde bütün aile üyelerine sirayet eder. Sosyolojik ilgi olarak aklı patolojiyi inceleyen Amerikan sosyologlarının pek çoğu şahsiyette husule gelen bozuklukların toplumdaki karışıklıktan ve teşkilât bozukluğundan ileri geldiği sonucuna varmışlardır. Bunlara göre bazı toplumlar diğerlerinden daha çok akli bozukluklar gösterir. O halde toplumsal ortam psikozların ortaya çıkmasında büyük bir etki yapar. Akli bozuklukların ekolojik tetkiki aynı sonuçlara götürür. Şikago, Napoli, Bar-

selon gibi büyük şehirlerde bu aklı bozuklukların en fazla yayıldığı yerler toplum teşkilâtının bozuk olduğu semtlerdir. E. Fromm, Freud teorisinde eksik kalan iki fikri Psikanaliz görüşüne sokmuştur: Bunlar, tarih fikri ve toplumsal ortam görüşüdür.

Tümü ile sıkı bir Freud teorisi açıklamasıyla yetinecek olursak her şeyi tepeden tırnağa kadar allak bullak etmek gerekir. Psikanaliz kuramının büyük başarılar sağladığı Birleşik Amerikada bile Rivers gibi bazı etnologlar bu görüşün aşırılıklarına karşı harekete geçmişlerdir.

N E T İ C E

Bu ana kadar yapılan eleştirme ve tartışmalar toplumsal olayları muhtevaları bakımından başka tabiatta olan olaylara indiriminin imkânsızlığını ispat etmektedir. Toplumsal ne sadece ferdinin karşıtı ne de kolektif ve genelin benzeridir. Kısacası toplum olaylar mekanik, kozmolojik, biyolojik olaylara indirilemediği gibi psikolojik olaylara da indirilemez. Bunlar özel bir nitelik taşırlar.

Din sosyolojisi bakımından Freud görüşü Durkheim ve Karl Marx görüşleri gibi natüralist ve materyalist bir görüştür. Bu teorilerin hiçbiri Din sosyolojisini kurmaya yeterli değildirler. Anlayış metodu sayesinde ayakta duran din sosyolojisi bu temayüllere karşı direnmekte ve sadece din ve toplum münasebetlerini karşılıklı olarak açıklamaya çalışmaktadır.